

FİLİSTİN ÇIKMAZI ÜZERİNDE YENİDEN DÜŞÜNME GEREĞİ

S. Gülden AYMAN*

Özet

Oslo Deklarasyonu (1993) Filistin sorununun çözümünü yolunda önemli bir adım olarak değerlendirilmişti. Oysa bugüne değin yaşanan gelişmeler böylesine önemli belirsizlikler içeren, açık uçlu bir müzakere sürecinin, özellikle de taraflardan birinin henüz gerçek anlamda bir devlet vasfına kavuşmamış olduğu durumlarda nasıl başarısızlığa mahkûm olduğunun bir örneğini bize sunmaktadır. Bu makalede kalıcı bir barış yolunda adımlar atılmasının özellikle de güçlü tarafın, tirmandırma, müttefikten destek alma ve içerden bölme yolundaki çabalarla tek taraflı bir çözüme varamayacağını hissetmesi durumunda mümkün olacağı ileri sürülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Gazze, Filistin Sorunu, Oslo Deklarasyonu, Camp David Zirvesi, Arap Barış Girişimi, Batı Şeria Bariyeri, Hamas, Wye Memorandumu*

THE NEED TO REASSESS THE PALESTINIAN DEADLOCK

Abstract

The Oslo Declaration (1993) was considered as a crucial step in solving the Palestinian question. However, developments until this day show that such open-ended, uncertain negotiation talks are destined to be unsuccessful especially considering that one of the parties is not fully qualified as a state. This paper argues that steps towards lasting peace can be possible in cases where particularly the more powerful party realizes a unilateral solution by efforts of division within and support from allies cannot be a solution.

Key Words: *Gaza, Palestinian Question, The Oslo Declaration, Camp David Summit, Arab Peace Initiative, The West Bank barrier, Hamas, The Wye Memorandum.*

* Doç.Dr., Marmara Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi

Giriş

Başladığı 27 Aralık 2008 tarihinden itibaren yaklaşık 1400 Filistinliyle 13 İsrailinin ölümü ve sayısız yerleşim mahallinin yıkımıyla sonuçlanan İsrail'in Gazze harekâtına ilişkin yorumlar ateşkesin hangi tarafça ihlal edildiği sorusunu gündeme taşıdı. Oysa sorulması gereken İsrail ile Filistinliler arasındaki ateşkeslerin neden uzun süreli olamadığıydı ki bu soru halen önemini koruyor.

İlk bakışta denebilir ki İsrail ile Filistinliler arasında barışın muhafazası gerilimi arttırmanın bir taktik olarak benimsenmemesiyle mümkün. Ateşkeslerin korunmasına gösterilecek özen de bu konuda atılacak kritik adımlardan birini teşkil ediyor. Ancak, gerilimi arttırmaktan kaçınması her şeyden önce asgari düzeyde de olsa gelecekte bir uzlaşa, bir barış umudunun taşınmasını gerekli kılıyor. Özellikle eşitsiz güç ilişkilerinin söz konusu olduğu durumlarda çatışmanın taraflara yüklediği askeri, siyasi, ekonomik ve insani bedelin¹ aynı yoğunlukta yaşanması söz konusu olmadığı için sadece bu baskının barışı doğurması da mümkün olamıyor. Barış umudunun yaşatılması, her şeyden önce güçlü tarafın ortak bir çözüme gitmek istediğine inanılmasıyla² ve bu inancı somutlaştıracak bir eylem planının açıkça ortaya koyulmasıyla doğrudan ilgili bir mesele olarak karşımıza çıkıyor. Güçlü tarafın böyle bir tutum benimsemesi ise, tırmandırmayla, müttefiklerden gelecek destekle ve içerden bölerek tek taraflı bir çözümü dayatabileceği yolundaki beklentilerinin yok olmasıyla mümkün.³ Oysa Oslo'dan bugüne yaşananlar, Filistinler açısından böyle bir iyimserlikten ve onu besleyen algılamalardan bahsetmenin ne kadar güç olduğunu ortaya koyarken ateşkes ve nihayetinde kalıcı barışa ancak hangi koşullarda gidilebileceğini tekrar düşünmemizi elzem kılıyor.

Bu makalede İsrail'de Filistin sorununun nasıl tartışıldığı, soruna yönelik farklı yaklaşımların neler olduğundan ziyade karar alma sürecinin sonucunda uygulanan politikalar üzerinde durulması amaçlandı. Kuşkusuz İsrail'in Filistin politikalarının bu ülkede yaşayan tüm Yahudilerce benimsendiğini, desteklendiğini söylemek mümkün değil. Makalede faydalanılan kaynakların birçoğunun Yahudi kökenli Amerikalılar hatta Sara Roy gibi ailesi soykırımı

¹ William I. Zartman, "Explaining Oslo", *International Negotiation*, No.2, 1997, pp. 195-215.

² Herbert. C. Kelman, "Some Determinants of the Oslo Breakthrough", *International Negotiation*, No.2, 1997, pp.183-194.

³ Dean G. Pruitt, *Whither Ripeness Theory*, George Mason University, Institute for Conflict Analysis and Resolution, Working Paper No.25, 2005, p. 7.

yaşamış insanlar tarafından hazırlanan çalışmalar olması da bunun bir kanıtı. Ancak, bu politikalara karşı çıkan Diaspora Yahudilerinin yanısıra İsrail içindeki Ortodoks dindar kesimlerin, kendi aralarında hayli bölünmüş bir dizi alt gruptan oluşan sol görüşlü İsraililerin ve insan hakları savunucularının güçleri ne yazık ki bugüne kadar güçlü bir siyasi baskıya dönüşemedi.

Oslo Deklarasyonu

1993 yılında İsrail ile Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) arasında gerçekleşen Oslo müzakereleri Filistin sorununda önemli bir dönüm noktası oldu. Zira her ne kadar 1978’de gerçekleşen Camp David müzakereleri sırasında da “Filistin halkının birtakım meşru hak ve talepleri bulunduğunu kabul edilmiş ve Batı Şeria ve Gazze Şeridi’nde 5 yıllık bir ara dönem sonunda tam otonomiye gidecek’ bir çerçeve oluşturulmaya çalışılmışsa da tarafların birbirlerini resmen karşılıklı olarak tanımaları ancak Eylül 1993’te imzalanan Oslo Deklarasyonu ile gerçekleşmişti.⁴

İsrail ile FKÖ’yü karşılıklı birbirlerini resmen tanıyarak masaya oturmaya iten farklı nedenler söz konusuydu. Ancak her iki taraf açısından da ortak olan varolan koşullara katlanmanın giderek dayanılmaz bir noktaya vardığını hissedilmesiydi. İsrail’i müzakere masasına oturtan en önemli neden 1967 tarihinden itibaren işgal altında tuttuğu topraklarda düzeni sağlamanın ona yüklediği askeri, siyasi, ekonomik olduğu ölçüde de psikolojik bedeli giderek ödemekte zorlanmasıydı. Hiç şüphe yok ki bu bedeli katlanılmaz noktalara ulaş-

⁴ İsrail ile FKÖ arasında imzalanan Oslo Deklarasyonu’nun temel şartları şunlardı: 1.İsrail, anlaşmanın imzalanmasından sonraki 4 ay içinde, Gazze Şeridi ve Batı Şeria’nın El-Halil kasabasından işgal idaresini ve askerlerini geri çekecektir. Bu geri çekiliş 5 yıllık ara dönemin başlangıcı olacaktır. 2.Gazze Şeridi ve Batı Şeria’daki Filistinliler, Batı Şeria’daki İsrail askeri işgal idaresinin ve Gazze ile Eriha’daki geçici Filistin makamlarının yerine geçecek bir konseyin üyelerini seçmek için uluslararası gözetim altında seçimlere gideceklerdir. 3. Konsey seçiminden sonra, İsrail birlikleri, Arapların yaşadığı merkezlerin dışındaki topraklarda konuşlandırılacaktır. 4. Seçilen Filistin temsilcileri, vergileri toplayacak, kendi okul, hastane ve mahkemelerini yürütecek ve kendi polis güçlerini denetleyeceklerdir. 5. İsrail, dış tehditlere karşı savunmayı üstlenmeye ve aynı zamanda da Yahudi yerleşimcilerin iç güvenliğinden sorumlu olmaya devam edecektir. 6. Anlaşmanın uygulanmasıyla ilgili uzlaşmazlıklara bakmak için bir İsrail- Filistin Ortak İrtibat Komitesi kurulacaktır. Taraflar ayrıca, suyun kullanımı üzerindeki haklar, elektrik, enerjinin artırılması, maliye, ulaşım ve endüstriyel gelişme gibi konuları eler alacak bir Ekonomik İşbirliği Komitesi oluşturacaklardır. 8. İki yıl içinde, Batı Şeria ve Gazze’nin nihai statüsü müzakere edilmeye başlanacaktır. Kudüs’ün geleceği, askeri konuşlandırmalar ve Batı Şeria’daki Yahudi yerleşimciler gibi tarafların ayrı düştüğü konular 5 yıllık ara dönemin sonunda karara bağlanacaktır. 9. İsrail 1967 Savaşı sırasında giden Filistinli mültecilerin geri dönmesi konusunu düşünecektir. *Declaration of Principles on Interim Self-Government Arrangements-Washington DC, 13 September 1993*, JMCC(Jerusalem Media and Communication Center), Occasional Document Series No.3, November 1994, p.29, <http://www.jmcc.org/research/series/dop.html>

tırmada intifadanın ve Hamas'ın (İslami Direniş Örgütü) önemli bir rolü vardı. Hamas'ın bu denli güçlenmekte oluşu karşısında birçok İsraili eğer bugün erken davranılmazsa, gelecekte Filistin sorununun çözümünün çok daha güçleşeceği yargısına varmıştı. Çünkü Hamas'ın FKÖ'nün yerini alması durumunda, ilerde İsrail Hamas'la masaya oturma durumunda kalabilecekti.⁵

Filistinliler açısından ele alındığında ise her ne kadar Gazze ve Batı Şeria'daki İslami hareketin doğrudan FKÖ'yü İsrail ile barışa zorladığını ileri sürmek mümkün değilse de, Hamas'ın gücü azalmakta olan bir FKÖ'ye alternatif olarak ortaya çıkmasının yarattığı tehditin Filistin liderliğini böyle bir tercihe ittiği bir hakikatti. Ayrıca, FKÖ'nün Körfez Krizi'nde Irak'ı destekler bir görüntü vermesinin ardından örgütün uğradığı büyük maddi destek kaybının yarattığı güçsüzlüğün de bunda önemli bir rolü bulunmaktaydı. Zira FKÖ Filistin için mücadele veren birçok farklı grubu başta Suudi Arabistan ve Kuveyt olmak üzere Arap ülkelerinden gelen yardımları kimseye hesap vermeden dağıtması sayesinde kendisine bağlı tutabiliyordu.⁶

Ancak hiç kuşkusuz Oslo Deklarasyonu'nun asıl zeminini hazırlayan işgal altındaki topraklarda yaşayan Filistinlilerin bir an önce barışa kavuşma beklentileriydi. Filistinliler bu uğurda nüfuslarının üçte ikisinin yurdu olan işgal altındaki topraklarının yüzde 78'inden vazgeçip yüzde 7'siyle yetinmeye ve onun üzerinde bir devlet kurmaya razı olmuşlardı. Filistinlilerin nasıl bir psikoloji içinde hareket ettiklerini aslında bir Batı Şerialı Filistinlinin şu sözleri en çarpıcı bir şekilde ortaya koyuyordu:

"Biz Filistinliler evini ve tüm eşyasını kaybetmiş ve kendisine kaybettiği evinin arka bahçesinde yaşaması için küçük bir köşe sunulan insanlara benziyoruz. 1998'de 1948'de olduğumuzdan çok daha güç bir durumda olacağımız için bugün bize bahşedilen bu küçük yeri kabul ediyoruz".⁷

Deklarasyon birçok Filistinlinin gözünde egemenlikleri sağlayacak bir belge olarak takdir edilmiş, Gazze ve Batı Şeria'da yaşayanların yüzde 65'i tarafından desteklenmişti. Ancak Oslo Deklarasyonu'nun Filistin ulusal hareketini ikiye böldüğü de bir gerçektir. Bunun en önemli nedeni ise Deklarasyon'un,

⁵ Richard W. Bulliet, "The Future of the Islamic Movement", *Foreign Affairs*, November/December, 1993, pp. 38-44, p.40.

⁶ William B. Quandt, "The Urge for Democracy", *Foreign Affairs*, Vol.73, No.4, July/August 1994, pp. 2-7, p. 3-4.

⁷ Muhammed Muslih, "Jerico and Its Meaning: A New Strategy for the Palestinians", *Current History*, February 1994, pp. 72-77 , p.72.

1967'den bu yana Filistin siyasetine gemen olan Filistin devleti vizyonuna yani, FKÖ Ulusal Konseyi'nce 1970'de ortaya konan haliyle, Gazze ve Batı Şeria'nın yanı sıra Doğu Kudüs'ü de içeren bir bağımsız Filistin devleti hedefine açıkça ters düşmesiydi.

Oslo Deklarasyonu İsrail'in FKÖ'yü müzakereye girilecek bir taraf olarak kabul etmesi kadar, FKÖ'nün de adım adım ilerleyecek ve sonuçlanabileceği konusunda hiçbir garantisi bulunmayan bir süreci kabullenmesini mümkün kılmıştı. Aslında, daha sürecin başından itibaren İsrail ve FKÖ müzakereleri tamamen birbirlerinden farklı açılardan ele alıp tanımlamışlardı. İsrail bu süreçte sınırlar, mülteciler, yerleşimciler ve Kudüs ile ilgili kararların aşamalı olarak ele alınmasından, en can alıcı konu olan Filistin'in egemenliğinin ise en sonra gündeme getirilmesinden yanaydı. İsrail'in tercihi, İsrail'in çıkarlarını tehdit etmediği ölçüde, adım adım ilerleyecek, tehdit ettiği oranda da ertelenecek bir müzakere süreciydi. Sınır düzenlemelerine, yerleşimcilere, Kudüs'ün tek bir bütün halinde İsrail'in egemenliğinde tutulmasına karşı çıkan FKÖ ise, aslında bir an önce Filistinlilerin beklentilerinin tatmin edilmesini istemiş, Doğu Kudüs'ü de içine alacak bir şekilde Batı Şeria ve Gazze'nin topyekûn Filistin egemenliğine bırakılmasını istediğini açıkça ortaya koymuştu. Ancak, yine aynı FKÖ, İsrail'in açık ödünlere yanaşmayan tutumu karşısında, bu hassas konuların şimdilik bir tarafa bırakılmasını kabullenmiş ve İsrail ile bir an önce masaya oturmayı tercih etmişti.

Oslo'da kısa zamanda belli bir ilerleme kaydedilmesinde, Gazze Şeridi'nin müzakere gündeminin en başına konmasının büyük bir rolü olmuştu. Gazze'yi böylesine cazip kılan faktör, ne Mısır'ın, ne İsrail'in, ne Ürdün'ün, ne Suriye'nin ve ne de Batı Şerialı Arapların Gazze'ye psikolojik bağlılık duymalarıydı. Gazze bir tek Gazzelilerin talep ettiği bir yerdi çünkü o günlerde bile Gazzelilerden başka hiçbir kimsenin talip olmayacağı kadar yoksulluk ve sefalet içindeydi. Gayri Safi Milli Hâsılası 1994'de İsrail'ininkinin ancak yüzde birine karşılık gelen. Gazze'nin 1980 sonlarına doğru intifadanın başladığı yer olması bu bakımdan hiç şaşırtıcı olmasa gerek.⁸ Zaten sosyo-ekonomik kalkınma düzeyi önceden de düşük olan bu şerit, İsrail'in bu bölgeyi 1967'de işgaliyle kısa bir süre içinde adeta bir mülteci kampına dönüşmüş, ekonomik olarak çok daha yoksullaşmış, yoksullaştığı oranda da İsrail'e karşı direnişin kaynağı haline gelmişti. İlginç olan, daha barış süreci bile gündeme gelmeden İsrail'de Gazze Şeridi'nden kurtulma yolunda birtakım öneriler ortaya atılmaya başlan-

⁸ Saul B. Cohen, "Gaza Now, Prospects for a Gaza Microstate, *Mediterranean Quarterly*, Spring 1992, pp. 60-80, p. 62-66.

masıydı. Ancak İsrail'in tek yanlı bir karar sonucu Gazze'den geri çekilmesi yolundaki bu önerilere çok da sıcak bakılmıyordu. Zira böyle bir durumun Gazze'de kargaşayı arttırabileceği, İsrail açısından güvenlik sorununu çok daha ağırlaştırabileceği düşünülüyor ve çekilmenin Filistinlilerden de birtakım tavizler alınması karşılığında gerçekleşmesinin daha uygun olacağı düşünülüyordu.⁹

Gerçekte Oslo şartları sadece genel kuralları ortaya koymakta ve birçok hususta ise ciddi belirsizlikleri içinde barındırmaktaydı. Örneğin, Deklarasyonda Eriha bölgesinden çekilmekten söz edilmiş ancak bu bölgenin sınırlarının ne olduğu tam anlamıyla açıklanmamıştı. Bu ve benzeri belirsizliklerin nedeni, tarafların iç güvenlik konusundaki hedeflerinin açıkça çatışmasıydı. İsrail'in bölgedeki Yahudileri korumak için operasyon alanını genişletme ihtiyacı çerçevesinde hareket ederken Filistinliler de kendi egemenliklerini bir şekilde tesis etmeye çalışıyordu. Bu mücadelenin sonucunda taraflardan hiçbiri kendi taleplerini diğerine kabul ettirememiş olduğundan birçok husus kasıtlı olarak havada bırakılmıştı. Özerk Yönetim Konseyi'nin yetki ve sorumluluklarının ne olacağı, vergi toplama, eğitim, kültür, sağlık, sosyal yardım ve turizm alanlarında İsrail'den hangi yetkilerin Filistin Yönetimi'ne devredileceği gibi hususlar da bunlar arasındaydı. Ayrıca, tarım (toprak ve suyun kullanımının birlikte kontrolü) ve ulaşım (yolların denetim maksadıyla ayrılması) alanlarındaki belirsizlikler hayli dikkat çekiciydi. İsrail, Gazze Şeridi ve Batı Şeria ile ilgili olarak siyasetini buralarda nelere izin verildiğinden ziyade nelerin yasaklandığı üzerine kurmuş ve bu anlamda bağımsız bir Filistin'in kuruluşuna bağından itibaren özenle kaçınmıştı. Filistinlilerin temel ekonomik kaynaklar üzerindeki denetim yetkilerine, daha sonra bağımsız bir Filistin ekonomisinin kuruluşuna hizmet eder endişesiyle karşı çıkmıştı.¹⁰ Aslında izin verilen bir

⁹ Gazze'den çekilme yolundaki öneriler, İsrail politik yelpazesinin hem sağ hem de sol kanattaki partilerinden gelmişti. Bunlardan biri, 10 Aralık 1990'da İsrail İşçi Partisi'nin (Knesset) temsilcilerinden, eski İsrail Dışişleri Bakanı Yossi Beilin'in liderliğindeki bir grubun önerisiydi. Bu öneri çerçevesinde, nihai olarak oluşacak daha büyük bir bağımsız Filistin ulusal varlığının çekirdeği olarak Gazze'de Filistin egemenliğinin savunulduğu görülmektedir. Beilin planında, İsrail'in Gazze'den çekilmesi, başlatılması düşünülen barış sürecinin ilk adımı olarak değerlendirilmişti. Bu doğrultuda, Gazze'den sonra Batı Şeria'ya otonomi verilecek ve nihayet Filistin ulusal varlığı Ürdün ile bir konfederasyona gidecekti. Öneriye İsrail İşçi Partisi'nen çeşitli itirazlar gelmişse de, konu İsrail parlamentosunda yoğun olarak tartışılmaya başlanmıştı. 23 Aralık 1990 tarihinde de dönemin Savunma Bakanı Moşe Arens tarafından Gazze Şeridi'ni İsrail'den ayırma imkânlarının araştırılması için bir komite oluşturulduğu görülmektedir. Aslında, Gazze'nin geleceğiyle ilgili bu öneriler öde birbirinden hayli farklıydı. İşçi Partisi'nin önerisinde işgale son verilmesi yolunda düşünceler ön plana çıkarken, Likud önerisinde İsrail'in bu topraklarda egemenliğinin muhafazası istenmekteydi. *Ibid.*

¹⁰ Alan Dowty, "Israel: The Deadlock Persists", *Current History*, January 1991, pp. 14-17, 34-35.

çeşit “siyasal boşanma-ekonomik evlilik.”¹¹ İsrail toprak ve su rejimini belirleme yetkisini elinde tutmaya devam ediyordu. Hedeflenen İsrail ekonomisine bağımlı ve dış pazarlarla Filistililer arasında kendi arabuluculuğuna dayanan türden bir ekonomik gelişmeye imkân verilmesiydi.¹²

Oslo’da gelecekte nasıl gelişeceği belli olmayan bir müzakere süreci üzerinde yoğunlaşmış olması daha sonra bu sürecin önemli zafiyetlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. FKÖ’ye Filistinlilerin bir devlete kavuşacakları sözü verilmişse de bu devletin ne şekilde ve ne zaman ortaya çıkacağı konusunda Oslo’da hiçbir somut anlaşma yoktu. Üzerinde tek anlaşılan “gelecekte anlaşılacığıydı”. Oslo Deklarasyonu taraflar arasında bir barış anlaşmasına giden yolda yapılan bir mutabakattan fazlasını ifade etmemekle birlikte, Filistin liderliği tarafından gerçek bir barış anlaşması gibi sunuldu. Bu yolla yolsuzlukla suçlanan örgütün erozyona uğrayan siyasal desteğinin yeniden sağlanabileceği umuldu. İşgal altındaki topraklarda yaşayan Filistinlileri temsil eden en önemli aktörlerden biri olan Hamas’ın bu süreçle “gizli” ya da “dolaylı” bir şekilde de olsa ilişkilendirilmemiş olması ise, sürecin devamında giderek büyüyen bir soruna dönüştü. Zira Oslo’da verilen umutların her geçen gün tükenmeye başlaması bu sürece daha başından karşı çıkan Hamas’ı haklı çıkarıyor, onun gücünü çoğaltmasının yanı sıra Filistin Özerk Yönetimi içinde de itaatsizliği ve bölünmeyi beraberinde getiriyordu.¹³

Bir bakıma Oslo’ya ilham verenin İsrail-Mısır barışı olduğu ileri sürülebilir. Ancak Oslo’da adım adım ilerleyeceği varsayılan süreç iki devlet arasında değil bir devletle henüz devlet olma niteliği kazanmamış bir topluluk arasında cereyan edecekti. Oslo Anlaşması karşılıklı tanıma mektupları ve ilkeler beyanından oluşuyordu. Arafat mektubunda İsrail’in varolma hakkını tanıyor, çeşitli BM önermelerini kabul ediyor ve terörizm ve silahlı mücadeleyi kınıyordu. İsrail Başbakanı Rabin de mektubunda Filistin halkının temsilci olarak FKÖ’yü tanıyor ve onunla müzakerelere başlamayı kabul ediyordu. İsrail devletinin FKÖ liderliğinden en önemli farkı belli bir toprak parçasında egemenliğini ilan etmiş, bu sınırlar içinde düzen ve güvenliği sağlamada meşru şiddet tekeline sahip, uluslararası toplumca tanınan ve uluslararası politikada belli bir nüfuz sahibi olan bir devlet varlık olmasıydı. Oysa FKÖ, ne henüz

¹¹ Graham Usher, “Why Gaza Mostly Says Yes”, *Middle East International*, 24 September 1993, p.20.

¹² Sara Roy, “Separation or Integration: Closure and the Economic Future of the Gaza Strip Revisited”, *Middle East Journal*, Vol.48, No.1, Winter 1994, pp. 11-30, p.12, 21-26.

¹³ Amos Perlmutter, “The Israeli-PLO Accord is Dead”, *Foreign Affairs*, May/June 1995, pp. 59-68, p.4-65.

kabul edilmiş sınırlara, ne de bu sınırlar içinde yaşayanların düzen ve güvenliğinden sorumlu meşru otoriteye kavuşmuştu. FKÖ bir direniş örgütüydü ve işgal edilen topraklarını geri almak için karşı durduğu güç kendisinden kat be kat üstün durumda olan İsrail devletiydi. FKÖ'nün Filistin toplumunda düzen sağlama kabiliyeti Filistin toplumu gözünde meşru sayılmasına bağlıydı. Oysa Filistin Özerk Yönetimi'nin otoritesinin mutlak olması bir yana meşruiyeti her aşamada başta Hamas tarafından olmak üzere tekrar tekrar sınıyor, sorgulanıyordu.¹⁴

Oslo'nun zafiyetinin bir başka yönü ise, İsrail sağının Oslo'ya başından itibaren yönelttiği itirazlardı. Anlaşmanın hemen ardından Filistin halkına yönelik tahrik edici eylem ve saldırıların başlaması aslında sadece Filistinlilerin değil FKÖ ile masaya oturan İsrail'in de başından itibaren kendi içinde bir fikir birliğine varmamış dolayısıyla da barış yolunda kararlı ve somut bir irade ortaya koyacak bir taraf olmadığını ortaya koyuyordu. Bu koşullarda sonu belirsiz Oslo süreci taraflar arasındaki karşılıklı anlayış ve güveni arttıracığı yerde beklenin tam da aksine aşama aşama daha başından itibaren tıkandı. Açık uçlu bir müzker sürecinin üstelik de ortada iki devlet varmışçasına seçilmiş olması karşı tarafın ihtiyaçlarını hiçe sayan beklentilere zemin sağladı ve aşırılık yanlılarının etkisini arttırdı.¹⁵

Oslo'nun Adım Adım İflası

25 Şubat 1994'de Batı Şeria'nın El Halil kentinde bulunan Hz. İbrahim Camii'ne sabah namazı esnasında bir Yahudi tarafından gerçekleştirilen saldırıda, aralarında çocukların da bulunduğu 50'nin üzerinde kişi hayatını kaybetti, yaklaşık 300 kişi de yaralandı. Bu karamsarlık uyandıran gelişmelere karşın 4 Mayıs 1994'de İzak Rabin ve Yaser Arafat arasında İsrail-Filistin İlkelere Deklarasyonu'nu tamamlayıcı düzenlemeler içeren Kahire Anlaşması'nı gerçekleştirdiler. II. Oslo diye anılan ve Mısır'ın Taba şehrinde ve Washington'da 24 ve 28 Eylül 1995'de ayrı düzenlenen törenlerle imzalanan anlaşma ile 88 seçilmiş üyeden oluşan Filistin Konseyi'nin kuruluşu da gerçekleşti. Batı Şeria'daki daha fazla alanı Filistin Yönetimi'ne bıraktığı iddiasıyla yola çıkan anlaşma gerçekte onu üçe bölüyordu. Batı Şeria'nın A bölgesinde, Doğu Kudüs ve El Halil haricindeki belli başlı yerleşim merkezleri Filistin idaresine bırakılıyordu. Batı Şeria'nın B Bölgesi'nin yönetimi İsrail ve Filistinlilerin ortak denetimine bırakılıyordu. Sivil idare Filistin Yönetimi'nin güven-

¹⁴ Oren Barak, "The Failure of the Israel-Palestinian Peace Process, 1993-2000", *Journal of Peace Research*, Vol.42., No.6, November 2005, pp. 719-736.

¹⁵ *Ibid.*

lik ise İsrail'in kontrolünde olacaktır. C bölgesiyse tümüyle İsrail'in denetimine bırakılıyordu. Yahudi yerleşimlerini, yol şebekesini ve Batı Şeria'nın verimli toprak ve su kaynaklarının büyük kısmını içeren bu bölgeyi elinde tutacak olan İsrail, Filistinli tutukluları salıvermeyi vaat ediyordu. Dördüncü bir bölgeden yani İsrail işgali altındaki Doğu Kudüs'ten ise hiç söz edilmemişti.¹⁶

Mart 2000'e gelindiğinde ise Filistinliler'in çoğunluğu yaşadığı Batı Şeria'nın %17'si A olarak tahsis edilirken, B bölgesi yüzde 21'den yüzde 24'e, 6500 Yahudi yerleşimcinin yaşadığı C bölgesinin kapsam alanı ise yüzde 20'den yüzde 59'a çıkarılacaktı. Sürecin ilerleyen safhalarında Filistin halkının yaşadığı topraklar birbirinden tamamen kopuk, varlıklarını sürdürebilmeleri kadar birbirleriyle fiziki, sosyal ve ekonomik irtibat kurmaları da tamamen İsrail'in iradesine bağlı alanlar haline getirilecek ve bu süreçte Filistin Yönetimi'nin temel görevi yoksul ve öfkeli Filistin halkı üzerinde asayiş sağlama olarak belirlenecekti.

Güvenlik Sağlandığı Oranda Toprak

Filistinli militanların bombalı eylemlerinde onlarca İsrailli öldü. İsrail Filistin Özerk Yönetimi'nin topraklarına giriş çıkışları engelliyor; militanlara suikastlar düzenliyordu. Rabin yönetimi altında yerleşim yerleri genişledi ve büyük bir yol inşaa programı başlatıldı. Yahudi yerleşim yerleri yollarla birleştirilirken Batı Şeria parçalara ayrılıyordu. Buna rağmen, Oslo Anlaşması'nın altına imza atan İsrail Başbakanı İzak Rabin "Yahudi topraklarının" Filistinlilere teslim edilmesine karşı İsrail'de aşırı sağın yürüttüğü öfke ve tahrik kampanyasının kurbanı oldu. Rabin'in 4 Kasım 1995'te aşırı sağcı Yigal Amir tarafından öldürülmesinden sonra Şimon Peres İsrail'in başbakanı oldu. Peres'in 29 Mayıs'taki seçimlerde, Oslo Anlaşmalarına açıkça karşı çıkan sağcı Binyamin Netanyahu'ya kıl payı yenilmesiyle, aslında başından itibaren İsrail sağının Oslo'ya yansıtılmak istediği bakış açısı artık bu sürece açıkça damgasını vurmaya başladı. Eş zamanlı olarak iki tarafa da belli yükümlülükler getiren bir prensip olarak Oslo'da ortaya konan "barışa karşılık toprak" vaadi yerini geri dönülmez bir şekilde yerini "güvenlik sağlandığı oranda toprak" tezine bıraktı. İlerleyen yıllarda "güvenlik kaygısı" herşeyi meşrulaştıran ve Filistin sorununun giderek üstünü örtecek şekilde İsrail'in söylemine hâkim olan bir nitelik kazanacaktı.

¹⁶ *Israeli - Palestinian Interim Agreement on the West Bank and Gaza Strip: Washington DC, 28 September 1995*, JMCC (Jerusalem Media and Communication Center), <http://www.jmcc.org/peace/agreements/oslo2.htm>

Netanyahu'nun işgal topraklarında yerleşim inşasının dondurulması kararını geri alması karşısında Filistinlilerin öfke seli büyüdü. Buna El Aksa Camii'nin altına, arkeolojik amaçlarla bir tünel kazılması konusunda verilen izin de eklenince tepkiler daha da şiddetlendi. ABD'nin artan baskısı neticesinde İsrail, Ocak 1997'de El Halil kentinin yüzde 97'sini Filistinlilere devrettiğini duyurdu. Aslında anlaşma sonrasında işgal kuvvetleri şehirden çekilmemiş sadece şehir merkezine yayılmış durumdaki askerler daha çok İsrail işgal kuvvetlerinin kontrolüne verilen bölgede konuşlandırılmak üzere yer değiştirmişlerdi ki bu pratikte El-Halil'in İsrail askerleri tarafından bir güvenlik çemberine sokulması anlamına geliyordu.¹⁷

İsrail'in Filistin Yönetimi ile ABD'de 23 Ekim 1998'de imzaladığı Wye River Memorandumu ise her şeyden önce güvenliğin sağlanmasını ancak bunun karşılığında İsrail'in Oslo'daki yükümlülüklerini yerine getirebileceğinin altını çiziyordu. İlk kez El-Halil'le ilgili Protokol çerçevesinde gündeme gelen "güvenlik sağlandığı oranda toprak" Wye Memorandumu'nda çok daha baskın bir şekilde barış sürecinin içerisine sokuluyordu. Yüzde 60'ı güvenliğe ilişkin maddelerden oluşan Memorandum İsrail'in güvenliğinin gerekleri ile toprak ihtiyacının ayrılmaz bir bütün olduğunu teslim ediyordu. Her güvenlik açmazında İsrail kuvvetleri Filistin Yönetimi'nin denetimine terk edilen topraklara girebilecek, kontrol noktalarından geçişleri süresiz durdurabilecek, Filistinli "teröristleri" her ne pahasına olursa olsun yakalayacak ve buldukları yerlerin neresi olduğuna bakılmaksızın vurabilecekti.¹⁸ Anlaşma çerçevesinde İsrail ile ABD arasındaki stratejik ortaklık pekişiyor, ABD İsrail'in hasarlarını karşılamasına bizzat destek çıkmayı vaat ederken CIA İsrail kuvvetlerinin güvenlik sağlama konusunda en büyük yardımcısı haline geliyordu.¹⁹

Ocak 1999'da İsrail'de iktidardaki sağ koalisyonun çökmesinin ardından 18 Mayıs'taki seçimlerin galibi İsraililerle Araplar arasındaki 100 yıllık kavgayı sona erdirmeyi vaat eden İşçi Partili Ehud Barak oldu. Oslo anlaşmalarında öngörülen beş yıllık geçiş süresi, 4 Mayıs 1999'da sona ererken Yaser Arafat tek yanlı Filistin devleti ilanından vazgeçirildi ve İsrail'deki yeni yönetimle yeniden pazarlığa zorlandı. Yeni bir Wye River Memorandumu Eylül 1999'da imzalandı. Ama işgal topraklarından çekilme işleminin devam etmesi

¹⁷*Protocol Concerning the Redeployment in Hebron - January 15, 1997*, JMCC (Jerusalem Media and Communication Center), <http://www.jmcc.org/peace/agreements/hebprot.htm>

¹⁸*The WYE River Memorandum, Washington, D.C. October 23, 1998*, JMCC (Jerusalem Media and Communication Center), <http://www.jmcc.org/peace/agreements/wye.htm>

¹⁹ Naseer H. Aruri, "The Wye Memorandum: Netanyahu's Oslo and Unreciprocal Reciprocity", *Journal of Palestine Studies*, Vol.28, No.2, Winter 1999, pp.17-28.

mümkün olmadı. Çünkü Kudüs'ün durumu, mülteciler, yerleşimler ve sınırlar gibi nihaî statü pazarlıkları bu kez de sonuçsuz kalmıştı. Beş yıllık barış süreci sonunda pek bir şey elde edilememesi, Filistin halkında büyük bir bıkkınlık doğurdu. Üstelik her geçen gün bir önceki koşullara bile dönmek zorlaşıyordu.

Oslo'nun ardından Batı Şeria ve Gazze'deki İsrail yerleşimlerinin sayısı 110 000'den 195 000'e çıktı. Doğu Kudüs'te Yahudi nüfusu 22 000'den 170 000'e yükseldi. Otuz yeni yerleşim yeri kurulmuş ve yerleşimciler için 18 000'den fazla konut üretilmişti. 1994-2000 yılları arasında İsrail 14 000 hektar Arap toprağını yol ve yerleşim yerleri için kamulaştırdı. Yoksulluk öyle arttı ki, 2000 yılının ortasında Filistinliler'in beşte birinden fazlası günlük 2.1 Dolar tüketim seviyesinin altında yaşamaktaydı.²⁰

Nihai Pazarlık Denemeleri

Mayıs 2000'de İsrail'in 21 yıllık Lübnan macerasına son vererek bu topraklardan çekilmesi Ehud Barak'a aşama aşama ilerlemesi öngörülen barış görüşmeleri yerine, bütün konularda bir anda topyekûn sonuç almayı amaçlayan nihai bir pazarlığın mümkün olup olmadığını deneme cesareti verdi. Temmuz 2000'de ikinci intifadanın başlamasına ramak kala ABD Başkanının yazlığı Camp David'de iki hafta süren görüşmelerde ilk defa somut bir öneri paketi gündeme geldi.²¹

Barak'ın teklifi Batı Şeria ve Gazze'nin yüzde 95'inin yanı sıra Doğu Kudüs'ün Filistin'in egemenliğine, Batı Şeria'daki 69 Yahudi yerleşiminin (ki Batı Şeria'daki yerleşimlerin yüzde 85'ine tekabül ediyordu) İsrail'e bırakılmasını içeriyordu. Barak aynı zamanda Yahudi yerleşiminin yoğun olduğu Batı Şeria'nın topraklarının diğer bir yüzde 10'u üzerinde de İsrail'in denetiminin geçici olarak sağlanmasını istiyordu. Arafat teklifi reddetti. Başkan Clinton'ın Arafat'tan bir karşı teklif yapmasını istediği ileri sürüldüyse de bu gerçekleşmedi ve ABD'nin baskıları netice vermedi. Bu müzakerelerin en can alıcı noktalarından birisi ABD tarafından Kudüs'ün geleceğiyle ilgili olarak ortaya atılan öneriydi. Buna göre, Kudüs Filistinlilerle İsrail arasında paylaşılacak Haremü's-Şerif'teki tüm arkeolojik çalışmalar İsrail ve Filistin hükümetlerinin ortak denetiminde yürütülecekti. Kudüs ile ilgili Amerikan önerisi, her ne kadar kabul görmediyse de her iki tarafın da kimliğinin ayrılmaz

²⁰ Sara Roy, "Decline and Disfigurement: The Palestinian Economy After Oslo" in Roane Carey ed. *The New Intifada: Resisting Israel's Apartheid*, New York: Verso, 2001, p. 102.

²¹ *Trilateral Statement on the Middle East Peace Summit at Camp David - 2000*, JMCC (Jerusalem Media and Communication Center), <http://www.jmcc.org/peace/agreements/tricampdavid.htm>

bir parçası olarak görülen bu hassa konuda bile aslında çözümler üretmenin mümkün olduğunu göstermesi bakımından dikkat çekiciydi.

Camp David müzakerelerinde Barak'ın yaptığı teklif İsrail resmi görüşü çerçevesinde uluslararası kamuoyuna aşırı cömert bir teklif olarak sunuldu, bu teklifi Arafat'ın reddetmesi ise, onun şiddeti tercih etmesi olarak değerlendirildi. Bu değerlendirmeye müzakerelere katılan bazı Amerikalı yetkililer yanında kimi İsraili uzmanlar da açıkça karşı çıktılar. Örneğin Clinton Yönetimi döneminde Ulusal Güvenlik Konseyi üyesi olan Robert Malley'e göre iddia edilenin aksine Barak teklifini hiçbir zaman yazılı ve ayrıntılı bir şekilde ortaya koymamıştı ve üstelik bu anlaşma çerçevesinde:

“Filistinliler'e Batı Şeria'nın % 1'i kadar bir İsrail toprağı verilecek (belirlenmemiş ama İsrail tarafından karar verilecek bir toprak parçası), karşılığında ise Batı Şeria'nın % 9'u, bu toprakları ayrı bölgelere parçalayan yerleşim yerlerini, otoryolları ve askeri üsleri içeren topraklar alınacaktı. Böylelikle anlamlı bağımsız bir Filistin devleti hiçbir zaman var olamayacak, bunun yerine bir dizi Bantustan teşkil edilecek, bu arada en kaliteli topraklar ve yeraltı suları da İsrail'in elinde kalacaktı. İsrail buna ilave olarak, Batı Şeria'nın % 10'unu daha “geçici” olarak elde tutacaktı.”²²

Batı Şeria en dar noktasında İsrail'in nüfusunun en yoğun olduğu topraklara sadece 14.5 km uzaklıktaydı. İsrail'de bu toprakların bırakılmasına yönelik itirazların başında, böyle bir durumda İsrail'in Arapların saldırılarına açık hale geleceği tezi gelmekteydi. Bu bağlamda Batı Şeria'daki toprakların İsrail denetiminde tutulmasının ve yerleşimcilerin arttırılmasının olası bir saldırganlığa karşı bir tampon görevi üstlenmesi bekleniyordu.²³

Malley'e göre, Barak İsrail'in daha önceden taahhüt ettiği çekilmeleri yerine getirmediği için Filistinliler'in İsrail'in “geçici” işgaline şüpheyne yaklaşmaları da şaşırıcı değildi. “Filistinliler'in hiçbir taviz vermediği” kadar “İsrail tekliflerinin Filistin özelemlerinin tamamını değilse bile büyük bir kısmını yerine getirdiği” de bir mitti.²⁴

Filistinliler'in, yaşayabilir bir devlet kurma umutlarının gözlerinin önünde eriyişine katlanmaları çok güç olduğuna dikkat çeken İsraili yorumcu

²² Robert Malley and Hussein Agha, “Camp David: The Tragedy of Errors”, *New York Review of Books*, 9 August 2001.

²³ Dore Gold, “What Happened to Secure Borders for Israel?, The U.S., Israel, and the Strategic Jordan Valley” *Project for the New American Century*, Jerusalem Center for Public Affairs, 23 June 2000, <http://www.jcpa.org/jl/jordanvalley-dg.htm>

²⁴ Malley and Agha, “Camp David: The...”, *op.cit.*

Ze'ev Schiff ise Filistinliler önündeki seçenekleri: “ya işgalin genişlemesini kabullenmek veya parçalı Bantustanlar kurmak, ya da bir ayaklanma başlatmak” olarak sıralıyordu.²⁵

Schiff'in bu öngörüsü çok geçmeden gerçekleşti. 28 Eylül 2000 tarihinde muhalefetteki Likud Partisi'nin Netanyahu'dan sonraki lideri, Ariel Şaron'un, Mescid-i Aksa'nın bulunduğu kompleksi ziyaretiyle Filistinliler patlama noktasına geldi. El-Aksa intifadasının başlaması ve giderek militarize olması İsrail kanadında Oslo'nun ciddi şekilde ihlali olarak yorumlanacaktı.²⁶

Camp David Zirvesi'ni takip eden aylarda Clinton eski senatör ve bugün de ABD Başkanı Barack Obama'nın Ortadoğu Özel Temsilcisi olan George J. Mitchell'i Gerçekleri Tespit Komisyonu başı olarak atadı. Mitchell'in liderliğinde hareket eden ve Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Norveç Dışişleri Bakanı Thorbjørn, Amerikalı eski Senatör Warren Rudman ve Avrupa Dışişleri ve Güvenlik Yüksek Temsilcisi İspanyol Javier Solana'nın da yer aldığı komisyon tarafından hazırlanan ve 2001 yılında basılan rapor tarafları 3 noktada harekete geçmeye çağırıyordu. Bunlar, şiddetin hemen sona erdirilmesi ve illegal yerleşimlerin inşaatlarının durdurulması, karşılıklı güven artırıcı önlemlerin uygulanmaya başlanması ve müzakerelerin başlatılmasıydı. Rapor ayrıca Filistin Özerk Yönetimi'nin kasıtlı bir plan dahilinde İsrail'e karşı bir terör kampanyası başlattığı iddiasının temeli olmadığını belirtirken Filistin Yönetimi'nin gösterileri ve şiddet olaylarını denetlemede ısrarlı bir gayret ortaya koyamadığının da altını çiziyordu. Rapora göre, Sharon'un siyaseti El-Aksa intifadasının yeğane nedeni değilse bile bu yolda kışkırtıcı bir ortam yaratmıştı.²⁷

Ocak 2001'de Mısır'ın Taba kentinde 21-27 Ocak 2001'de gerçekleştirilen zirvede İsrail masaya yeni bir harita koydu. İsrail'in daha önceki önerisinde yer alan “geçici olarak İsrail'in denetiminde tutulacak alanlardan” vazgeçilmesi, Filistin Yönetimi açısından kabul edilebilir bir müzakere zemini olarak kabul gördü. ABD Taba Zirvesi'nde Kudüs meselesinin çözümü yolunda Camp David müzakerelerinde gündeme getirdiği bir planı tekrar öne sürdü. Zirve İsrail'deki seçimler nedeniyle kesildi, sağcı Likud Partisi adayı Ariel Sharon başbakan oldu ve müzakereleri sürdürmeyi reddetti.

²⁵ Ze'ev Schiff, “Oslo May Be Dead, But Occupation Is Not The Solution”, *Ha'aretz Online English Edition*, 24 November 2000, <http://www.haaretz.com>

²⁶ Thomas Friedman, “Arafat's War”, *New York Times*, 13 October 2000, p.23; Dennis Ross, “Camp David: An Exchange”, *New York Review of Books*, 20 September 2001, p.9.

²⁷ *Sharm El-Sheikh Fact-Finding Committee Report*, 30 April 2001, Global Policy, <http://www.globalpolicy.org/security/issues/israel-palestine/document/mitchell043001.pdf>

11 Eylül Saldırıları ve Irak İşgali Gölgesinde Filistin

11 Eylül 2001 saldırılarının hem ABD'nin dünyaya bakışında ve bunun bir izdüşümü olarak uluslararası ilişkiler söyleminde yarattığı radikal değişimler ise İsrail'in Filistin sorunuyla başa çıkmada izlediği yöntemleri daha da keskinleştirdi ve uluslararası topluma hesap verme kaygısını neredeyse ortadan kaldırdı.²⁸

Birkaç dalga halinde gelen intihar saldırılarının ardından, İsrail önce Mart sonra da Haziran aylarında Batı Şeria'nın neredeyse tamamını işgal etti. "Terör altyapısını yıkmak" amacıyla 2002 yılı boyunca Gazze Şeridi ve Batı Şeria'da düzenlenen operasyonlarda çok sayıda Filistinli sivil de hayatını kaybetti. 2002 yılının büyük bir bölümünde de Filistin kentleri sık sık baskına uğradı, birbirleriyle bağlantıları kesildi, kuşatıldı ya da uzun süreler sokağa çıkma yasağı altında kaldı. Buna rağmen hızı kesilmiş de olsa intihar saldırılarının önü alınmadı.

"Batı Şeria Bariyeri" olarak da anılan dış güvenlik duvarı ilk kez İsrail Başbakanı Ariel Şaron'un 21 Şubat 2002 tarihinde Filistin ile İsrail arasında güvenliği sağlamak için "tampon bölge" oluşturma yönünde alınan kabine kararını kamuoyuna açıklamasıyla gündeme geldi. 2002 Haziran'ında İsrail kabinesi 23 Haziran'da bir oya karşı 25 oyla yeni güvenlik konseptini kabul etti ve temel olarak Yeşil Hattı takip edeceği öne sürülen 700 kilometrelik duvarın 110 km'lik kısmının inşasına başlandı. Aslında bu duvar Gazze ile Batı Şeria'yı bir bütün olarak kabul eden Oslo Deklarasyonundaki felsefeye tamamen aykırıydı. İnşaatla birlikte duvara yakın bölgelerde yaşayan Filistinlilerin hayat şartları çok daha ağırlaştı. Duvarın ilk etabının Temmuz ayında tamamlanmasının ardından, ikinci etabın güzergâhı konusunda gerek İsrail hükümeti içindeki gerekse ABD ile arasındaki görüş ayrılıkları dolayısıyla karar geciktiyse de Ekim ayı içerisinde Şaron, ikinci etabın güzergâhını onayladı. Duvar inşasının genişletilmesini engellemek üzere Filistin tarafından hazırlanarak Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne sunulan tasarı, ABD vetosu sebebiyle Konsey'den geçemedi.

İsrail ısrarla duvarı güvenlik amacıyla inşa ettiğini ve bu tedbirin geçici mahiyette olduğunu belirtse de, duvarın güzergâhı bu konuda ikna edici olmaktan uzaktı. Filistin şehirleri ile kırsalını birbirinden koparan, Batı Şeria'nın yüzde 16'sını yani, Batı Şeria'daki 17.000 ve Kudüs'teki 220.000 Filistinliyi

²⁸ Camille Mansour, "The Impact of 11 September on the Israeli-Palestinian Conflict", *Journal of Palestine Studies*, Vol.31, No.2, Winter 2002, pp.5-18.

ayıran duvar, ateşkes hattı olan Yeşil Hattan geçmemekte; Yahudi yerleşimlerini koruyacak biçimde en verimli Filistin topraklarını, Batı Şeria'nın doğusundaki ve batısındaki su kanallarını ve yer altı su kaynaklarını kapsayacak şekilde inşa edilmekte ve kimi bölgelerde 5 / 20 km içeriye kadar girmekteydi.²⁹ 11 Eylül saldırılarının gölgesinde gerçekleşen uluslararası çabalardan biri Arap Barış Girişimi'ydi. Bu girişime, Suudi Arabistan Prensi Abdullah'ın 2002 Mart'ında gerçekleşen Beyrut Zirvesinde yaptığı öneriler öncülük etti. Söz konusu çabanın önemi, İsrail-Filistin çatışması özelinde çözüm bulma gayretine ilaveten bu sorunla yakından ilişkili olan Arap-İsrail çatışmasına da kalıcı bir şekilde bir son verme isteğini yansıtmaması ve bu anlamda da bütüncül bir çerçeve çizmesiydi. 2007 Riyad Zirvesi'yle süren girişim Arap Birliği ülkelerinin tümünün yanı sıra Hamas ve Fetih içindeki grupların da desteğini sağlaması bakımından da dikkat çekiciydi.

1967 sınırlarını esas alan girişim, İsrail'in Golan Tepeleri de dahil olmak üzere işgal ettiği topraklardan çekilmesi için nihai bir çözüm öneriyordu. Buna göre İsrail işgal ettiği toprakları terk etmesi, Batı Şeria ile Gazze Şeridi'nde bağımsız bir Filistin devletinin varlığını kabul etmesi ve Filistinli mülteciler sorununa adil bir çözüm getirmesi karşılığında tanınacak ve ilişkiler normalleşecekti. Ancak öneri İsrail'de tepkiyle karşılanarak reddedildi.³⁰

Bir diğer uluslararası çaba Birleşmiş Milletler, Amerika Birleşik Devletleri, Rusya ve Avrupa Birliği'nden oluşan, "Dörtlünün" durma noktasına gelen barış sürecini bir "yol haritası" ile yeniden canlandırmaya çalışmasıydı. Dörtlünün 17 Eylül 2002'de sunduğu barış planında Kudüs ve Yahudi yerleşimleri sorununu daha sonraki aşamalarda görüşülmek üzere bir tarafa bırakılıyor ve Mitchell Raporu'nun bıraktığı yerden devam edilerek eş zamanlı olarak yeni yerleşim inşaatlarının durdurulması ve şiddet eylemlerini bırakılması çağrısı yapılıyordu. Ancak, İsrail'in planda istediği 14 değişiklik Filistin Yönetimi'nce kabul edilmediği için Yol Haritası da rafa kalktı. Bu çabanın belgesi ancak 2003 yılı Nisan'ında Amerika öncülüğünde Irak'a düzenlenen operasyon sonrasında yayımlanabilecekti.

2003 Haziran'ında Amerika Birleşik Devletleri Başkanı George W. Bush'un Ortadoğu konusundaki siyasetini açıklarken Filistinlilere "teröre taviz

²⁹ Her 200 metresinde bir gözlem kulesi bulunan duvar, elektrikli tel örgülerle, derin ve dört metre genişlikte hendekler ile çevrilidir. İsrail devriyeleri ve uzaktan kumandalı silahlarla korunan duvarın inşasının sadece ilk aşamasında duvar ile Filistin bölgesi arasında kalan yaklaşık 35 metre içindeki tüm evler (yaklaşık 280 Filistinlinin evi) yıkılmış, 83.000 ağaç sökülümüş, 35.000 metrelik sulama ağına zarar verilmiştir.

³⁰ Beyrut'ta ortaya konan plan için bakınız.: *The Arab Peace Initiative, 2002*, Al-Bab, <http://www.al-bab.com/arab/docs/league/peace02.htm>

vermeyen” bir lider belirlemeleri çağrısında bulunması ise, ABD’nin yeni söyleminin İsrail’inkiyle kesişme noktasının ne denli güçlendiğini ortaya koyuyordu. Yoğun müzakereler ardından taraflar arasında Haziran ayında ilan edilen ateşkes ancak 7 hafta süreyle geçerli olabildi. 2004 yılı İsrail’in hava saldırıları ve Filistinli militanların intihar saldırılarının kesilmediği bir yıl oldu. İsrail’in Mart ve Nisan aylarında Hamas’ın ruhani lideri Şeyh Ahmet Yasin’le örgütün önde gelen isimlerinden Abdülaziz el Rantisi’yi öldürmesiyle gerginlik tırmanışa geçmişti. Aynı yıl içinde İsrail Yüksek Mahkemesi, duvarın güzergâhının değiştirilmesi gerektiğine hükmetti. Temmuz ayında da Lahey Adalet Divanı duvarı yasadışı ilan etti. Ancak İsrail bu kararlara rağmen duvar inşaatını sürdürdü. Ekim ayının sonlarında rahatsızlanan Filistin lideri Yaser Arafat, 11 Kasım’da tedavi için götürüldüğü Fransa’da hayatını kaybetmesi sonrasında Filistin Kurtuluş Örgütü liderliğine Mahmud Abbas getirildi.

Gazze Operasyonuna Giden Yolda Gelişmeler

İsrail, 11 Eylül saldırıları ve ABD’nin Irak’ı işgali sonrasında Oslo’yu kendi istediği yönde bir sürece dönüştürme çabalarına hız kazandırdıysa da başından beri varolan Gazze’den kurtulma arzusunda ısrarlıydı. İsrail Başbakanı Ariel Şaron 2005 yılı Ağustos ayında aslında daha 1990’ların başından itibaren İsrail’de tartışılmakta olan kendisinin de ilk kez 2003 yılında açıkladığı Gazze’den tek taraflı çekilme planını hayata geçirmeye yeltendi. Bu bağlamda Gazze’de bulunan Yahudi yerleşimlerinin 21’i Batı Şeria’dakilerin ise 4’ü yıkılacaktı. Batı Şeria karadan bir dış zarf içine sokuluyor ve İsrail, Mısır’la bu toprakların arasında olan ve Avrupa Birliği ile Filistin Özerk Yönetimi’nin müşterek olarak denetleyecekleri geçiş noktası dışındaki toprakları ve hava sahasını kendi kontrolünde tutuyordu. Birçok gözlemciye göre, Gazze Filistin devleti yolunda bir adım değil İsrail’in kabul etmeye razı olduğu Filistin devletinin ta kendisiydi. İsrail hükümeti “bundan böyle Gazze Şeridi’nin işgal altında olduğunu iddia etmenin hiçbir temeli kalmadı” diyordu.³¹ Ancak, 38 yıl boyunca İsrail tarafından, kurumları ve ekonomisi yok edilen, sadece hava sahası ve karasuları yani insan ve eşyalarının dolaşımı tamamiyle İsrail’in denetimine tabi olmakla kalmayıp aynı zamanda da elektrik, su, gaz ve petrol bakımından İsrail’e bağımlı olan Gazze Şeridi bağımsız bir varlık olarak nasıl ayakta durabilecekti? Nihayet, tek taraflı çekilmenin başlatılmasının bir somut sonucu olmuşsa da bu Gazze’nin Filistin devletine giden yolda bağımsız bir

³¹ *Israel Ministry of Foreign Affairs*, 18 April 2004.

varlık olarak ortaya çıkması değil İsrail'in Batı Şeria Bariyerinin tamamlanmasının yolunun açılmasıydı.³²

2006 Ocak ayı başında Ariel Şaron'nun beyin kanaması geçirmesi sonrasında onun yerine gelen Ehud Olmert'in kurduğu Kadima Partisi, seçimler sonunda merkez sol İşçi Partisi ve aşırı Ortodoks Şas Partisi'yle koalisyon oluşturdu. Olmert başlangıçta güçlü bir kamuoyu desteğine sahipti. Ancak, Hizbullah'ın iki askeri kaçırması ardından Temmuz ayında Lübnan'a savaş açması bu desteği önemli ölçüde sarstı, askerleri kurtarmayı başaramadığı ve savaşı yönetme biçimi nedeniyle ağır şekilde eleştirildi.

Filistin'de ise, 2006 Ocak ayında düzenlenen seçimlerden Hamas ezici zaferle çıktı ve tek başına hükümet kurdu. Ancak İsrail'in varolma hakkını tanıması ve şiddeti reddetmesi için baskı altında kalan Hamas'a yönelik uluslararası ambargo uygulandı. Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği, Hamas'ı gerekçe göstererek, Filistin'e mali yardımları durdurunca, Hamas hükümeti kamu çalışanlarının maaşlarını bile ödeyemez hale geldi.

Ambargonun en önemli gerekçeleri, Hamas'ın terör örgütü olarak tanımlanması, İsrail devletini tanımaması ve köktendinci oluşuydu. İsraili sivilere yönelik saldırıların tamamının Hamas tarafından dikte edildiğinin ileri sürülmesi aslında Filistinlilerin spontan eylemlerinin varlığını tamamen göz ardı ettiği oranda gerçeği de tam anlamıyla yansıtmıyor. İkinci hususa gelince, Hamas İsrail'in varlığını tanımadığını açıkça söylüyordu ancak işgalin sona ermesi karşılığında 10 yıl "hudna" ilan etmeyi de kabul etmesi bu konuda bir açık kapı bıraktığını gösteriyordu. Filistin topraklarında İslami kimliğin giderek Filistinlilerin siyasi kimliğinin de birincil unsuru haline gelmesi konusu ise ister istemez bunun ne kadarının Hamas'ın propagandasıyla ve zoruyla, ne kadarının ise Filistinlilerin yaşam koşullarının fevkalade ağırlaşmasının bir sonucu olarak ortaya çıktığı sorusunu beraberinde getiriyor. Tek muhatabın El Fetih olarak tanımlanmasının aslında pratikte hiçbir şeyi çözmediği aksine tamamen çıkmaza soktuğu da bir gerçektir. Hamas çoğunluğu El-Fetih ise azınlığı temsil ediyor ve Hamas'ın masa dışında tutulması, marjinalleştirilmesi ve Hamas nedeniyle Filistinlilerin kolektif olarak cezalandırılması, onun üzerinde anlaşılacak her tür uygulama ya da düzenlemeyi sabote etme gücünü ortadan kaldırmaya yetmedi.³³

³² Sara Roy, "Praying with Their Eyes Closed: Reflections on the Disengagement from Gaza", *Journal of Palestine Studies*, Vol.34, No.4, Summer 2005, pp.64-74, pp.66-68.

³³ Beverly Milton-Edwards and Alastair Crooke, "Elusive Ingredient: Hamas and the Peace Process", *Journal of Palestine Studies*, No.4, Summer 2004, pp.39-52.

Hamas'la El Fetih arasında tırmanan gerilim çatışmalara dönüşür, hatta kimi gözlemciler göre, Filistin'i bir iç savaşın eşiğine getirirken Filistinlileri kendi aralarında uzlaştırma yolunda bazı çabalar da gündeme geldi. 2006 Mayıs ayında, tarafların üzerinde uzlaşabileceği bir siyasi zemin olması için İsrail cezaevlerinde bulunan önde gelen El Fetih ve Hamas'lı isimler, “cezaevi belgesi” olarak anılan bir bildirme hazırladılar. Ancak, direnişin İsrail'in 1967'de işgal edilen topraklarla sınırlı tutulmasını ve İsrail'in üstü kapalı olarak tanınmasını öngören bildirgenin başta yarattığı heyecana rağmen, bu belge de anlaşmazlıkları gidermeye yetmedi. Bu amaçla Hamas'a tanınan süreler tekrar tekrar uzatıldı, referandum kozu yerini erken genel seçime gitme tehdidine bıraktı, ancak Abbas bu adımları hayata geçirme aşamasına gelmedi.

Bu bağlamda bir dönüm noktası 2007 yılı başında Suudi Arabistan'ın aracılığıyla Mekke'de bir araya gelen Filistinli rakip grupların Hamas ve El Fetih'in katılımıyla bir ulusal birlik hükümeti kurulması üzerinde anlaşmaya varmasıydı. Fetih-Hamas koalisyon hükümeti Mart başında işe başladı. Ancak, El Fetih'le Hamas arasında yaşanan çatışmalar sonunda, 2007 Haziran ayında Hamas Gazze'nin kontrolünü ele geçirdi. Abbas hükümeti azletti. Hamas kendi kontrolü altındaki Gazze'de hükümet kurarken, Mahmud Abbas ise, Selam Feyyad başkanlığında yalnızca Batı Şeria'yı kontrol edebilen bir hükümetin başıydı. Hamas'ın İsrail'e direniş yolunda başvurduğu şiddet eylemleri İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesiyle neticelenmedi aksine Batı Şeria'yı ve Doğu Kudüs'ü parçalayarak kendisine bağlama çabalarına meşruiyet sağlayan bir zemine dönüştü. Mahmut Abbas'ın Batı Şeria'nın kontrolünü zor elinde tutarken, olası bir anlaşmayı Hamas'a rağmen Gazze'de uygulayamayacağını anlaşıldığı, bir süre sonra İsrail'de Hamas'ın Gazze'deki gücünü ancak kendisinin kırabileceği görüşünün ağırlık kazanmasına yol açacaktı.

İsrail'in Gazze'den tek taraflı çekilmesi sonrasında İsrail'e yönelik Kassam füze saldırılarının neredeyse 4 kat artması, birçok İsraili'nin gözünde Filistin'e tanınacak daha fazla otonominin İsrail'in güvenliğini sağlamlaştırmayacağını kanıtı oldu.³⁴ Bu algılama İsrail kamuoyunun 2007'de Gazze'ye ithalat ve ihracat yasağı uygulamasının neticesinde Gazze'deki endüstriyel faaliyetlerin yüzde 95'inin durmasına ve İsrail'in yakıt ve elektriği keserek Filistinlileri kolektif olarak cezalandırmasına kayıtsız kalmasının da önemli bir nedenini teşkil etti.

³⁴ David Kilcullen, “Countering Global Insurgency”, *Small Wars Journal*, 30 November 2004, <http://smallwarsjournal.com/documents/kilcullen.pdf>

ABD Başkanı George Bush, 2007 Temmuz’unda İsraililerle Filistinliler arasında barış görüşmelerinin yeniden başlatılmasını tartışmak üzere uluslararası bir toplantı yapılması için devreye girdi. Mahmud Abbas’ı güçlendirmeyi hedefleyen Annapolis Barış Konferansı’na Türkiye’nin de içinde bulunduğu 40’tan fazla devlet katıldı. Ancak Annapolis’te, İsrail-Filistin barış müzakereleri sürerken, İsrail savunması Gazze’ye operasyona hazırlanıyordu. 2008 Aralık ayında İsrail Savunma Kuvvetleri, Gazze’de Hamas “militanlarının” karagahlarını, roket atarlarını yerleştirdikleri ve mühimmat deposu olarak kullandıkları tüm hedefleri vurmak amacıyla yüzlerce Filistinlinin ölümüyle sonuçlanan bir harekât başlattı. Hamas’ın iddiasıysa ateşkesin İsrail’in 4 Kasım 2008’de 6 Hamas mensubunu öldürmesi sonrasında bozulduğu ve füze saldırılarının başladığı yolundaydı.

Sonuç

Filistin’in devlet olma mücadelesi bazı açılardan Cezayir’in Fransa’dan bağımsızlığını alma mücadelesini anımsatabilir. Ancak tıpkı İsrail-Mısır barış süreci modelinin İsrail-Filistin uzlaşısına modellik edemeyeceği gibi Cezayir örneği de Filistin devletinin hangi koşulların yardımıyla kurulabileceğine ışık tutmuyor. Her ne kadar İsrail işgal ettiği topraklarda Fransa’nın sömürgecini bırakırken yaşadığına benzer sancılar yaşıyorsa da burada kaynakların sömürülmesi değil, bu topraklar üzerinde doğrudan ya da dolaylı bir şekilde ege-men olmak esas. Üstelik bu topraklar her iki toplumun kimliğinin de en alıcı referans noktası olduğundan tümenden vazgeçilmesi imkânsız, bölüşülmesi bile hayli zor gözüküyor.

Buna rağmen 1991’de Madrid’de tasarlanan ve 1993’te Oslo’da hayata geçen süreç Filistinlilerin hayal ettikleri toprakların çok azına razı olmaları karşılığında sorunun çözümünde bir ilerleme sağlanabileceğini düşündürmüştü. Ancak, açık uçlu bir müzakere süreci olan Oslo, belirsizliği ve özellikle güçlü taraf olan İsrail’in bu belirsizliği kendi lehine yönetme çabalarını da beraberinde getirdi. Henüz bir devlet otoritesine kavuşmamış olan Filistin Yönetimi güvenliği sağlayamazken İsrail’in Oslo’da üzerinde anlaşılan şartları uygulamaktan vazgeçmesi karşısında Filistinliler gözünde giderek meşruiyetini yitirdi. Zaten eşit olmayan İsrail ile Filistin Yönetimi arasındaki güç dengesizliği bu süreçte daha da katmerlendi ve şiddet kullanımının önü alınamadı. Tarafları tekrar masaya döndürme ve kalıcı bir çözümün önünü tıkayan en kritik konular olan sınırlar, mülteciler, yerleşimciler ve Kudüs’ün geleceği konusunda yürütü-

len uluslararası çabalar da bir sonuç vermeden devam etti. Sürecin temel parametreleri olan Batı Şeria ve Gazze'nin Filistin Yönetimi'ne devredilmesi, güvenliğin sağlanması ve Yahudi yerleşimlerinin inşaatlarının durdurulması konularında tarafları eşanlı adımlar atmaya zorlayabilecek ABD'den beklenen katkılar ise 11 Eylül saldırıları sonrasında tehdit algılamasında meydana gelen radikal değişim nedeniyle gerçekleşemedi. Üstelik bu ortamdan fayda uman İsrail'in kendi tek taraflı çözümünü dayatma yolundaki beklenti ve çabalarını arttırdı. Filistin liderliğindeki bölünme zayıf tarafı daha da güçsüz kılarken, Hamas'ın saldırıları İsrail'in orantısız karşılık içeren ve Oslo parametrelerini tamamen göz ardı edecek eylemlerini meşrulaştırmada kullanılan bir araca dönüştü.

ABD'de yönetimin değiştiği, başta Türkiye olmak üzere bölgedeki ülkelerin konu üzerindeki hassasiyetinin arttığı bugünkü dönemde Oslo üzerinden gitme yolundaki çabaları tekrarlamak yerine artık bir devletle henüz bir devlete kavuşmamış bir toplum arasındaki eşitsiz ilişkiyi dikkate alan açılımlarda bulunma zamanı gelmiş gözüküyor.

Kaynakça Makaleler

- Aruri, Naseer H. "The Wye Memorandum: Netanyahu's Oslo and Unreciprocal Reciprocity", *Journal of Palestine Studies*, Vol.28, No.2, Winter 1999, pp.17-28.
- Barak, Oren. "The Failure of the Israel-Palestinian Peace Process, 1993-2000", *Journal of Peace Research*, Vol.42., No.6, November 2005, pp. 719-736.
- Bulliet, Richard W. "The Future of the Islamic Movement", *Foreign Affairs*, November/December, 1993, pp. 38-44, p.40.
- Cohen, Saul B. "Gaza Now, Prospects for a Gaza Microstate, *Mediterranean Quarterly*, Spring 1992, pp. 60-80, p. 62-66.
- Dowty, Alan. "Israel: The Deadlock Persists", *Current History*, January 1991, pp. 14-17, 34-35.
- Edwards, Beverly Milton and Alastair Crooke, "Elusive Ingredient: Hamas and the Peace Process", *Journal of Palestine Studies*, No.4, Summer 2004, pp.39-52.
- Friedman, Thomas. "Arafat's War", *New York Times*, 13 October 2000, p.23.
- Gold, Dore. "What Happened to Secure Borders for Israel?, The U.S., Israel, and the Strategic Jordan Valley" Project for the New American Century, *Jerusalem Center for Public Affairs*, 23 June 2000, <http://www.jcpa.org/jl/jordanvalley-dg.htm>
- Kelman, Herbert C. "Some Determinants of the Oslo Breakthrough", *International Negotiation*, No.2, 1997, pp.183-194.
- Kilcullen, David. "Countering Global Insurgency", *Small Wars Journal*, 30 November 2004, <http://smallwarsjournal.com/documents/kilcullen.pdf>
- Mansour, Camille. "The Impact of 11 September on the Israeli-Palestinian Conflict", *Journal of Palestine Studies*, Vol.31, No.2, Winter 2002, pp.5-18.
- Malley Robert and Hussein Agha, "Camp David: The Tragedy of Errors", *New York Review of Books*, 9 August 2001.

Muslih, Muhammed "Jerico and Its Meaning: A New Strategy for the Palestinians", *Current History*, February 1994, pp. 72-77, p.72.

Perlmutter, Amos. "The Israeli-PLO Accord is Dead", *Foreign Affairs*, May/June 1995, pp. 59-68, p.4-65.

Pruitt Dean G., *Whither Ripeness Theory*, George Mason University, Institute for Conflict Analysis and Resolution, Working Paper No.25, 2005, p. 7.

Quandt, William B. "The Urge for Democracy", *Foreign Affairs*, Vol.73, No.4, July/August 1994, pp. 2-7, p. 3-4.

Ross, Dennis. "Camp David: An Exchange", *New York Review of Books*, 20 September 2001, p.9.

Roy, Sara. "Separation or Integration: Closure and the Economic Future of the Gaza Strip Revisited", *Middle East Journal*, Vol.48, No.1, Winter 1994, pp. 11-30, p.12, 21-26.

Roy, Sara. "Decline and Disfigurement: The Palestinian Economy After Oslo" in Roane Carey ed. *The New Intifada: Resisting Israel's Apartheid*, New York: Verso, 2001.

Roy, Sara. "Praying with Their Eyes Closed: Reflections on the Disengagement from Gaza", *Journal of Palestine Studies*, Vol.34, No.4, Summer 2005, pp.64-74.

Schiff, Ze'ev. "Oslo May Be Dead, But Occupation Is Not The Solution", *Ha'aretz Online English Edition*, 24 November 2000, <http://www.haaretz.com>

Usher, Graham. "Why Gaza Mostly Says Yes", *Middle East International*, 24 September 1993, p.20.

Zartman, William "Explaining Oslo", *International Negotiation*, No.2, 1997, pp. 195-215.

Belgeler

Declaration of Principles on Interim Self-Government Arrangements-Washington DC, 13 September 1993, JMCC (Jerusalem Media and Communication Center), *Occasional Document Series No.3*, November 1994, p.29,
<http://www.jmcc.org/research/series/dop.html>
Israel Ministry of Foreign Affairs, 18 April 2004.

Israeli - Palestinian Interim Agreement on the West Bank and Gaza Strip: Washington DC, 28 September 1995, JMCC (Jerusalem Media and Communication Center),
<http://www.jmcc.org/peace/agreements/oslo2.htm>

Protocol Concerning the Redeployment in Hebron - January 15, 1997, JMCC (Jerusalem Media and Communication Center),
<http://www.jmcc.org/peace/agreements/hebprot.htm>

Sharm El-Sheikh Fact-Finding Committee Report, 30 April 2001, *Global Policy*,
<http://www.globalpolicy.org/security/issues/israel-palestine/document/mitchell043001.pdf>

The Arab Peace Initiative, 2002,
Al-Bab, <http://www.al-bab.com/arab/docs/league/peace02.htm>

The WYE River Memorandum, Washington, D.C. October 23, 1998, JMCC (Jerusalem Media and Communication Center), <http://www.jmcc.org/peace/agreements/wye.htm>

Trilateral Statement on the Middle East Peace Summit at Camp David - 2000, JMCC (Jerusalem Media and Communication Center),
<http://www.jmcc.org/peace/agreements/tricampdavid.htm>

